

УДК [343.97:343.352](477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.36>**Віталій Плекан,**

канд. юрид. наук,

прокурор відділу Генеральної інспекції

Офісу Генерального прокурора

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

Проблема корупції й надалі залишається однією з найбільш актуальних тем для українського суспільства та загрозою на шляху демократичних перетворень в Україні. Правоохоронні органи, що покликані забезпечити ефективну протидію корупції, реалізацію конституційних прав і свобод громадян, дотримання законності в державі, виявилися ураженими корупційними явищами, що суттєво дискредитує авторитет влади, створює загрозу демократії і негативно впливає на інвестиційний клімат України.

У статті автор розглянув окремі аспекти існування корупції в правоохоронних органах як підсистемі корупції в органах публічної влади та суспільстві у цілому. Звернуто увагу на кореляцію між рівнем корупції та ступенем закритості правоохоронних органів, наявністю у них дискреційних повноважень. Наголошується на формуванні у працівників правоохоронних органів специфічного ставлення до правових норм, відповідних професійних знань та досвіду роботи, що ускладнює виявлення таких фактів, сприяє їх уникненню від кримінальної відповідальності. Частково досліджено питання корпоративної етики правоохоронних органів, що полягає у свідомому замовчуванні керівниками вищої ланки корупційних діянь та порушень, учинених підпорядкованими працівниками.

Проаналізовано причини, що зумовлюють виникнення корупційних явищ серед працівників правоохоронних органів, формування корупційної поведінки, зміну морально-ціннісних орієнтирів, їх професійну деформацію. На основі опрацювання та аналізу стану корумпованості правоохоронних органів узагальнено причини виникнення корупції та виокремлено найбільш вагомі серед них за їхньою правовою природою та сферами впливу. Запропоновано класифікувати такі причини на економічні, організаційно-управлінські, політико-правові, соціальні, ідейні та морально-психологічні. Серед морально-психологічних виокремлено суб'єктивні, що зумовлені індивідуально-психологічними особливостями, та об'єктивні, що пов'язані зі ставленням громадськості до корупційних явищ.

Перспективою подальших досліджень виступають питання створення дієвої системи запобігання і протидії корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків, викриття корупційних діянь, притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні.

Ключові слова: корупція, правоохоронні органи, причини виникнення, професійна деформація, протидія корупції.

Постановка проблеми. Правоохоронні органи повинні займати ключове місце у питаннях боротьби з корупцією і, по суті, забезпечити імунітет держави від злочинності. Очевидно, що корумповані правоохоронні органи не в змозі ефективно протидіяти тим явищам і процесам, які реально загрожують безпеці особистості, суспільства і держави. У зв'язку із цим найбільшу небезпеку для громадян створює не лише корупційна злочинність чиновників, а саме вчинена працівниками правоохоронних органів, тому корупцію слід розглядати не тільки як об'єкт правового дослідження, а й як психологічне і моральне явище, адже це не лише певні дії, а й система негативних поглядів, переконань, установок, спосіб мислення,

який формує стиль життя працівника правоохоронного органу. Саме такі факти формують у населення дефекти правосвідомості, негативне відношення до всієї правоохоронної системи і стимулюють існування та розвиток так званої «тіньової юстиції».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням особливостей та причин виникнення корупції, у тому числі в правоохоронних органах, приділяли увагу провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: М.А. Багмет, Н.В. Болва, І.А. Ботнаренко, А.А. Венедіктов, Ю.Е. Венедіктова, С.А. Гадейбодєв, В.Д. Гвоздецький, І.С. Гурєєв, К.О. Іванова, З.Р. Кісіль, А.В. Красовський, А.С. Кучапін, М.І. Мельник, С.А. Мозоль, С.В. Невмержицький, О.В. Ніколенко,

С. Роуз-Аккерман, О.В. Ткаченко, А.Л. Тіньков, Н.В. Шинкаренко, Ф.П. Шульженко та ін.

Метою статті є визначення особливостей корупції у правоохоронних органах, виокремлення причин її виникнення та їх узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У рамках досліджень, проведених Європейською бізнес-асоціацією спільно з інвестиційною компанією Dragon Capital впродовж 2016–2020 рр., іноземні інвестори серед перешкод для іноземних інвестицій в Україну виокремили недовіру до судової системи та широко розповсюджену корупцію. Своєю чергою, для подолання цих явищ першочерговими кроками для української влади іноземні інвестори зазначають необхідність перезапуску правоохоронних органів, ефективні антикорупційні заходи (у тому числі засудження топ-чиновників за корупцію).

Окрім цього, за даними онлайн-моніторингу сприйняття реформ, що провела компанія TNS спільно з Національною радою реформ, 56% громадян України вважають, що передусім необхідно очистити від корупції правоохоронні органи.

Факти корупції всередині правоохоронних органів особливо вражають суспільство і громадськість, підривають довіру громадян до всієї системи правоохоронних органів та державних інституцій. Корупція у правоохоронних органах негативно впливає на результати боротьби зі злочинністю. Вона є тим чинником, який сприяє уникненню злочинцями від відповідальності, впливає на дотримання самими працівниками правоохоронних органів дисципліни та законності [1, с. 483], призводить до девальвації моральних цінностей, змінює мотивацію службових осіб у сфері державного управління, а також громадян у різних сферах соціального життя [2, с. 141].

Не викликає сумніву, що запобігання корупції – це стратегічний напрям антикорупційної політики будь-якої держави. Як складник такої діяльності запобігання корупції у правоохоронних органах водночас є також складовою частиною протидії злочинності. Отже, воно базується на тих самих загальних засадах запобігання злочинності, які вироблені теорією та практикою протидії злочинності [3, с. 133].

Корупція є явищем, яке саморозвивається і самодетермінується в межах усієї правоохоронної системи, а також детермінує цілу низку інших негативних соціальних явищ [4, с. 37]. Їй властиві всі ознаки системи як корупції у цілому. Зокрема, такими ознаками

є: цілісність, структура, наявність рівнів та їх ієрархія, самоорганізація, функціонування і розвиток, самовідтворення, взаємозв'язок з іншими системами і суспільством, як мета-система тощо. При цьому корупцію у правоохоронних органах слід розглядати як підсистему корупції в органах публічної влади та корупції в суспільстві у цілому, яка за своєю правовою природою відноситься до політичної корупції. Носіями політичної корупції виступають окремі депутати, судді, чиновники, правоохоронці, олігархи (кожен з яких фінансово утримує одну або декілька політичних партій), а також представники органів місцевого самоврядування.

Елементарний аналіз викладеного дає змогу зробити висновки про те, що часто правоохоронні органи перебувають під контролем правлячої політичної еліти й обслуговують її комерційні інтереси.

Слід погодитися з думкою М. Іванця, який зазначає, що сама природа правоохоронної діяльності та правоохоронних органів засвідчує подвійну природу у відносинах протидії та запобігання корупції: з одного боку, багато інституцій правоохоронного спрямування є суб'єктами запобігання корупції, з іншого – вони є об'єктами корупційного впливу і самі стають об'єктами антикорупційної діяльності [5, с. 62].

Оскільки правоохоронні органи піддані впливу системної корупції в органах публічної влади, то й специфіка правоохоронної діяльності, владно-розпорядчі, дозвольні та репресивні функції зумовлюють специфічні особливості корупції в правоохоронних органах.

Так, експертка Комісії ЄС з питань корупції Ф. Речанатіні у своєму дослідженні, присвяченому питанню корумпованості в органах публічної влади, зазначає, що рівень корупції зростає в тих органах публічної влади, котрі володіють монополією на надання послуг і здебільшого взаємодіють із бізнесом та громадянами. Ці чинники спричиняють виняткову корумпованість зокрема працівників поліції [6, с. 7]. Відповідно, корупція у правоохоронних органах у цілому є наслідком безальтернативного (монопольного, неконкурентного) надання населенню специфічного виду соціальних послуг. Виходячи із законів конкуренції, обмеження конкуренції викликає зростання корупції.

Такої ж точки зору дотримується І. Ботнаренко, яка зазначає, що наявність дискреційних повноважень (суккупність прав та обов'язків державних органів, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або мож-

ливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень), можливості діяти на власний розсуд створюють умови для вчинення корупційних правопорушень [7, с. 37].

Ще однією особливістю корупції в правоохоронних органах є висока латентність, що передусім зумовлена високим рівнем закритості та непрозорості в їхній роботі, наявністю у працівників правоохоронних органів знань кримінального і кримінального процесуального законодавства, криміналістики, досвіду роботи. Здебільшого працівники правоохоронних органів, підготовлені до боротьби зі злочинністю, використовують свій досвід і знання як інструмент для приховування своїх корупційних діянь. У них формується специфічне ставлення до правових норм, що ґрунтується на всіх наслідках їх застосування, – від позитивних до негативних. При цьому працівники правоохоронних органів оцінюють недоліки правоохоронної системи, що часто дає їм змогу уникати кримінальної відповідальності за вчинені діяння [8, с. 39].

Також досить часто працівники правоохоронних органів скоюють злочини щодо осіб, які порушили закон (злочинців, адміністративних правопорушників), які, побоюючись відповідальності, не повідомляють про такі факти.

Високій латентності корупційних злочинів серед співробітників правоохоронних органів сприяє саме керівництво підрозділів, яке навмисно не реагує на порушення, що вчиняються підпорядкованими працівниками.

Водночас І. Вершков та С. Погодін уважають, що корупція у правоохоронній системі підриває віру населення у здатність органів влади до позитивних дій в інтересах усього суспільства, піднімаючи вирішення проблеми на вищий політичний рівень [9, с. 70]. Аналогічну позицію займають Є. Невмержицький та Ф. Шульженко, зазначаючи, що збитки, які корупція серед правоохоронних органів завдає суспільству, неможливо виміряти загальною статистикою [10, с. 86].

Також слід ураховувати, що правоохоронці відчують негативний вплив корупції на формування і розвиток їх особистості не тільки як посадові особи органу виконавчої влади внаслідок їх професійної деформації, а й як пересічні громадяни, змушені в більшості своїй на побутовому, повсякденному рівні вступати в корупційні відносини. Професор Р. Сміт відзначає, що державні службовці є особливо цікавими для членів організованих злочинних груп як об'єкти корупції в силу наявності у них доступу до

значного обсягу конфіденційної та особистої інформації [11, с. 6].

Такий негативний вплив злочинності, перш за все організованої, на правоохоронні органи, як правило, здійснюється у двох формах: підкупу і насильства. Нездатність держави в певних випадках забезпечити особисту безпеку співробітників правоохоронних органів та їхніх близьких, їхнього майна змушує їх вступати в різного роду корупційні відносини з метою забезпечення їхньої безпеки. Більше того, як свідчить практика, співробітники правоохоронних органів і самі досить часто вишукують контакти з кримінальними елементами, щоб дорожче «продати свої послуги» [12, с. 21].

Як наслідок, відслідковується симбіоз двох, на перший погляд, непримирених ворогів – організованої злочинності і правоохоронних органів, які з нею борються, в основі якого лежить корупція [13, с. 70].

Існування корупції у системі правоохоронних органів загалом дає підстави вважати її вкрай небезпечним явищем, одним із проявів професійної деформації.

Більшість науковців за своєю правовою природою виділяє дві основні групи причин корупційної злочинності (у тому числі серед працівників правоохоронних органів): об'єктивні (їх ще можна назвати зовнішніми) та суб'єктивні (відповідно, це внутрішні причини).

Об'єктивні пов'язуються зі специфікою професійної діяльності, відсутністю належної організації виконання працівником своїх службових обов'язків, несприятливими умовами несення служби, недотриманням принципу невідворотності покарання тих осіб, які вчинили такі діяння, а також відсутністю адекватного юридичного покарання за вчинення правопорушень з ознаками корупції, його відповідності ступеню завданої шкоди державі, громадянам та правоохоронним органам [14, с. 110].

Суб'єктивними є причини, безпосередньо зумовлені рівнем розвитку та виховання особистості працівника, недостатньою розвиненістю морально-ділових та вольових якостей, відсутністю уявлення про належну та гідну поведінку [15, с. 106].

За сферами впливу серед об'єктивних причин слід виділити економічні, організаційно-управлінські, політико-правові та соціальні, а серед суб'єктивних – ідейні та морально-психологічні.

Як і будь-яка девіантна поведінка, корупція за своєю природою має компенсаторний механізм, пов'язаний із незадоволеними потребами. Працівники правоохоронних органів у тому числі прагнуть використовувати

вати службове становище для задоволення своїх різних матеріальних потреб.

До економічних причин корупції у правоохоронних органах відносять: відсутність стабільного розвитку економіки, у тому числі на міжнародному рівні; майнову поляризацію населення, за якою має місце велика різниця у доходах населення держави [16, с. 100]; відсутність системи диференційованої грошової винагороди; житлові проблеми; відсутність еквівалентної компенсації за понаднормову службу; проблеми із забезпеченням дошкільними закладами дітей працівників правоохоронних органів [17, с. 15]; відсутність ефективних економічних механізмів захисту економіки від злочинних діянь; прогалини у податковому законодавстві, внаслідок чого недостатнім є контроль над доходами; недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів.

Також низький рівень економічного розвитку України призводить до недостатнього фінансування державою правоохоронних органів, а отже, до обмеження заробітних плат працівників і зменшення обсягу їх соціальної допомоги. Це, своєю чергою, проважує працівників правоохоронних органів на пошук додаткових і часто незаконних джерел доходів.

Так, у 2016 р. детективи Національного антикорупційного бюро України затримали старшого слідчого в особливо важливих справах Генеральної прокуратури України, який під час проведення обшуку заволодів знайденими талонами на значний обсяг пального, які належали сільській раді. У подальшому цей слідчий неодноразово використовував дані талони для заправлення свого особистого автомобіля, а також автомобіля своєї дружини [18].

Проблему низького рівня заробітної плати К. Іванова пропонує вирішити шляхом заохочення працівників правоохоронних органів за виявлення корупційних злочинів у розмірі 50% від суми штрафу за хабар [19, с. 45]. Інші вчені зауважують на відсутності прямого зв'язку між заробітною платою та діяльністю працівника, оскільки потреби людини безмежні і вони завжди ростуть швидше за її прибутки, звідси ніяка заробітна плата не зможе задовольнити постійно зростаючі потреби людини [20, с. 143; 21, с. 77]. Однак із такими твердженням важко погодитися.

По-перше, низький рівень матеріального забезпечення державних службовців не тільки не стимулює їх до ефективної роботи, він спонукає їх до пошуку нових джерел доходів. Як зазначає С. Роуз-Акерман, з огляду на те, що державні службовці мало

заохочені рівнем офіційної заробітної плати, хабарі впливають на них як стимуляційні бонуси [22, с. 148]. Таку ж думку поділяє В. Щегорцова, зазначаючи, що низька заробітна плата спонукає державних службовців до корупційних діянь [23, с. 443].

По-друге, досвід розвинених країн свідчить про пряму пропорційну залежність матеріальної привабливості служби в поліції і зниження корупціогенних факторів в їх рядах. Підвищення матеріального забезпечення співробітників поліції призвело до різкого скорочення корупції поліцейських нижчої ланки, які брали хабарі у дрібних порушників, але збереглися на рівні керівної ланки поліції [24, с. 22].

На практиці в умовах переходу від однієї економічної моделі та політичної системи суспільства в іншу корупція стала засобом виживання для одних працівників правоохоронних органів та неодмінною умовою вирішення першочергових життєвих проблем для інших.

До політико-правових причин корупції належать: прогалини у законодавстві; недостатність правового регулювання питань відповідальності, протидії корупційній злочинності; імунітет деяких посадових осіб, що вчинили корупційні злочини; поширеність політичної корупції в Україні, що використовує правоохоронні органи як інструмент боротьби з опозиційними партіями; відсутність відомчих директивних документів, які б конкретизували й адаптували прописані в законодавстві форми і методи боротьби з корупцією до специфіки роботи правоохоронних органів; стабільна політична криза, що призводить до недостатніх зусиль у боротьбі з корупцією у правоохоронних органах.

Унаслідок отримання від Радянського Союзу спадщини неправомірного політичного впливу, який слугував захисту владних осіб та ділових інтересів, судова влада історично сприймалася як фаворит українських еліт. Зокрема, Генеральна прокуратура України часто виконувала функції захисту політичних та економічних інтересів українських президентів та їхніх соратників. Те ж саме стосується інших державних установ, щодо яких олігархи та інші еліти використали свій політичний вплив для призначення відповідних прокурорів, суддів і слідчих на потрібні посади. Поширеність цієї проблеми відображається у сприйнятті громадськістю корупції в Україні [25, с. 22].

Як справедливо зазначають вчені і практики, реформи, які відбуваються в державі (зокрема, з реорганізації органів прокуратури, поліції, державного управління,

судової влади), бездумні та безсистемні. Їх наслідки ніким не прогножуються, у тому числі з позиції корупційності тих законів, які приймаються на реалізацію відповідних реформ [26, с. 6].

Також унаслідок поспішного і неповного реформування кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства фактично була зупинена робота оперативних підрозділів щодо попередження злочинів, виявлення та припинення латентних кримінальних правопорушень. Діяльність цих підрозділів тепер спрямована на виконання доручень слідчих і прокурорів щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у рамках кримінальних проваджень.

Лише завдяки зусиллям Євросоюзу та США було встановлено антикорупційні бар'єри, зокрема такі, як запровадження електронного декларування статків чиновників, а фінансова залежність від зарубіжних партнерів із постійними нагадуваннями, що допомога Україні буде надаватися лише за умови розвитку антикорупційних інституцій, і стала поштовхом до впровадження подальших антикорупційних реформ.

Соціальними причинами корупції є позитивне ставлення громадян до можливості вирішити певні питання незаконним шляхом; низька правосвідомість; незнання законодавства; почуття безкарності суб'єкта корупційного злочину.

Низька правосвідомість зумовлена загальною деформацією соціально значущих ціннісних орієнтирів, комерціалізацією всіх життєвих сфер, зведенням нанівець правової пропаганди і виховання населення, повним розвалом системи суспільної профілактики злочинності. Критикуючи корупцію у правоохоронних органах, громадяни самі є її детермінантами, ініціативно пропонують хабарі і готові «відкупитися» за вчинене правопорушення або злочин.

На думку О.В. Ніколенко, корупційні злочини здебільшого є «двостороннім актом» службової (посадової) особи правоохоронного органу та особи. Держава повинна звертати більшу увагу на проблему підвищення рівня правосвідомості та правової культури працівників правоохоронних органів. У цьому контексті важливо підвищити вимоги до працівників правоохоронних органів, проводити щодо них постійну роз'яснювальну роботу, спрямовану на переконання важливості дотримання закону, непорушення прав та свобод особи тощо [27, с. 6].

Соціальна нестабільність державно-правового режиму породжує не лише злочинну діяльність громадян, віддалених від держав-

ної служби і політичної діяльності, а й державних службовців, у тому числі співробітників правоохоронних органів, що становить велику суспільну небезпеку [28, с. 108].

До переліку важливих причин також слід віднести і моральний стан працівників, які нехтують вимогами закону в цілях отримання неправомірної вигоди, оскільки держава не може надати можливості представникам влади жити достойно в матеріальному плані. Як наслідок, відбувається дегенерація, виродження моральних принципів у виконанні службових обов'язків, а високі моральні принципи й етичні норми здебільшого не реалізуються і залишаються декларативними.

На думку С.А. Мозоля, усунення, нейтралізація чи обмеження дії соціальних передумов корупції у правоохоронних органах потребує системних змін в основних сферах соціального життя, насамперед у функціонуванні публічної влади [29, с. 21].

Організаційними причинами корупції в правоохоронних органах є: недостатньо ефективна організація контролю над діяльністю підпорядкованих працівників; нереагування начальницьким складом на правопорушення, що вчиняються підпорядкованими працівниками; низька підготовленість працівників правоохоронних органів до протидії та боротьби з корупційним злочинами; прораханки керівництва; реорганізації і ліквідації служб, кадрові перестановки та інші дії, що дестабілізують функціонування системи; неефективна робота служб внутрішньої безпеки; відсутність професійного ядра в правоохоронних органах; невчасне та формальне проведення атестацій і спеціальних перевірок персоналу; відсутність відомчого контролю над відповідністю рівня життя працівників правоохоронних органів та їхніх доходів; недостатня наукова забезпеченість правоохоронних органів тощо [30, с. 41].

Серед організаційних причин корупції А. Тіньков ще виділяє широке коло повноважень чиновників, що стосуються прав та свобод громадян, особливий статус (судді, прокурори, слідчі), централізованість та єдиноначальність [31, с. 11].

Дійсно, неможливо повною мірою реалізувати свої права без контакту з правоохоронними органами, наприклад під час отримання дозволу на зброю чи довідки про несудимість. Особливий статус стає синонімом безкарності працівників правоохоронних органів, а командно-адміністративні методи управління створюють передумови для використання своїх владних повноважень із метою отримання вигоди.

Окрім цього, прогалини та недоліки, допущені керівником в організації індиві-

дуально-виховної роботи в колективі, використовуються корупціонерами в реалізації своїх протиправних дій. Однією з найбільших помилок керівників, що призводять до вказаних наслідків, є низький рівень уваги керівника до оцінки позитивних результатів роботи своїх підлеглих.

Інституційні причини корупції в правоохоронних органах пов'язані з високим рівнем закритості та непрозорості в роботі державних органів; значним лобістським складником процесу законотворчості; кадровою політикою держави, яка базується на принципах «кумівства», непотизму, кронізму, протекціонізму, фаворитизму, сімейності, клановості, містечковості, трайбалізму; корпоративною етикою правоохоронних органів.

Як уважають М. Камлик і Є. Невмержицький, значною мірою корупцію стимулює наявність істотних залишків старої командно-адміністративної системи як надмірно великого управлінського апарату з необґрунтовано широкими повноваженнями, зокрема розпорядчо-дозвільного змісту, та переважання в ньому, передусім за рахунок керівних посад, службовців старої генерації з консервативною психологією, які не сприймають потреби демократичних перетворень [32, с. 61].

Яскравим прикладом залишку командно-адміністративної системи в діяльності правоохоронних органів є існування так званої корпоративної етики правоохоронних органів, або «кругової поруки». Оскільки принцип солідарної відповідальності керівника з підпорядкованим працівником ніхто не відміняв, начальники вищої ланки не зацікавлені в оприлюдненні корупційних фактів, учинених підпорядкованими їм працівниками, оскільки це може призвести і до їх відповідальності. Тому такі факти, як правило, замовчуються, співробітники-корупціонери переводяться на інші посади, а за відсутності покровительства з боку вищого керівництва звільняються з правоохоронних органів за власним бажанням. Як правило, насадженням цієї етики займаються особи, прямо чи опосередковано причетні до корупційних правопорушень, вона носить руйнівний характер і спрямована на приховування вчинених правопорушень [33, с. 242].

До ідейних причин корупції в правоохоронних органах слід віднести: терпимість співробітників до корупційних явищ; відсутність комплексних заходів щодо системної зміни моральних орієнтирів та цілеспрямованого формування в колективах нульового рівня толерантності до корупції та будь-якого порушення вимог закону; недоліки кримінальної політики; створення засобами

масової інформації образу працівника правоохоронного органу як злочинця-корупціонера; неналежну виховну роботу в профільних навчальних закладах; комерціалізацію освіти, що негативно впливає на якість підготовки кадрів.

Дійсно, ієрархія мотиваційних цінностей чиновників свідчить про те, що перші місця в ній займають цінності особистого благополуччя, комфорту, збагачення, а бажання допомагати людям, тобто сутнісне призначення чиновника, – на останньому місці. Нерідко серед працівників правоохоронних органів перебувають особи з високим рівнем матеріального достатку, отриманого від незаконних та протиправних дій, на що орієнтуються й інші працівники (особливо коли ці особи тривалий час залишаються непокараними).

Не менш важливою групою причин виникнення корупції у правоохоронних органах є морально-психологічні, що умовно можна розділити на суб'єктивні й об'єктивні. До суб'єктивних морально-психологічних причин слід віднести психічні процеси, що проявляються у зовнішній поведінці співробітника і залежать від його індивідуально-психологічних особливостей. Визначальними у цьому аспекті є такі негативні якості людини, як корисливість, тобто прагнення отримати додаткові блага, використовуючи свої службові повноваження; конформізм, тобто схильність діяти під впливом інших людей, для запобігання прийняттю самостійних рішень; аморальність, що виражається у свідомому зневажанні моральних норм; відчуття безкарності, що проявляється у відсутності реальних вироків щодо корупціонерів.

Водночас одним із критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів є громадська думка громадян. За 30 років від моменту здобуття Україною незалежності замість традиційних моральних цінностей центральне положення у свідомості громадян зайняли імперативи особистого успіху, наживи і збагачення, гроші стали мірилом та еквівалентом життєвого благополуччя. Корупція у масовій свідомості сприймається як норма і необхідний елемент ділової та правової культури. Так ось наявність «подвійних стандартів оцінки корупції» в нашому суспільстві можна віднести до об'єктивних морально-психологічних причин.

Висновки

Таким чином, корупцію у правоохоронних органах слід розглядати як негативне явище, що самодетермінується в межах усієї системи та зумовлює професійну деформа-

цію працівника правоохоронного органу. Особливостями її правової природи є наявність тісного взаємозв'язку з політичною корупцією в державі, системний вплив організованої злочинності на морально-етичні цінності працівників правоохоронного органу, висока латентність, специфіка правоохоронної діяльності, що створює монополію на надання специфічного виду соціальних послуг, специфіка суб'єктів злочину, у яких сформоване професійне ставлення до правових норм та які володіють знаннями криміналістики, кримінального і кримінального процесуального законодавства.

Причини корупційної злочинності працівників правоохоронних органів залежно від їх природи діляться на суб'єктивні та об'єктивні. Водночас за сферами впливу серед об'єктивних причин слід виділити економічні, організаційно-управлінські, політико-правові та соціальні, а серед суб'єктивних – ідейні та морально-психологічні. Ураховуючи викладене, комплекс заходів протидії корупції в правоохоронних органах має бути спрямований на їх подолання з урахуванням специфіки їх виникнення та взаємозв'язку між собою.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко О.В. Корупція в органах внутрішніх справ як фактор порушення прав людини. *Держава і право*. 2006. № 33. С. 482–487.
2. Гвоздецький В.Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 63. С. 139–145.
3. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.
4. Гадейбоев С.А. Поняття та причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України. 2002. № 5. С. 36–44.
5. Іванець М.Г. Корупція як негативний фактор в діяльності правоохоронних органів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 3. С. 59–63.
6. Recanatini F., A. Prati and G. Tabellini. Why are some public agencies less corrupt than others? Lessons for institutional reform from survey data // Sixth Jaques Polak Annual Research Conference, 3–4 November 2005. Washington, DC, 2005. P. 13–14. URL: <https://www.imf.org/external/np/res/seminars/2005/arc/pdf/reca.pdf>.
7. Ботнарченко І.А. Корупційні ризики в діяльності органів поліції. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції. *Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції*, 31.03.2017. Київ, 2017. С. 37–38.
8. Королева М.В. Коррупция и иные факторы, способствующие преступности в сфере правоохранительной деятельности. *Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации*. 2007. № 1(1). С. 28–33.
9. Вершков И.И., Погодин С.Б. Борьба с коррупцией в условиях состязательного процесса. *Право и политика*. 2004. № 5. С. 68–72.
10. Невмержицький С.В. Корупція і національна безпека : навчальний посібник / за ред. С.В. Невмержицького, Ф.П. Шульженко. Київ : КДАУ, 2000. 194 с.
11. Russell G. Smith, Tony Oberman and Georgina Fuller. Corruption of public officials by organized crime: understanding the risks, and exploring the solutions. Chapter 7 – University of Adelaide, Australia, 2020. P. 80-96. URL: <https://www.elgaronline.com/view/edcoll/789900/979900903.00013.xml>.
12. Даньшин И.Н. Организованная преступность. *Збірник наукових праць Харківського центру з вивчення організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні*. 2001. № 2. С. 4–31.
13. Кісіль З.Р. Корупційні дії як передумова виникнення професійної деформації працівників міліції. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. С. 69–72.
14. Ткаченко О.В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 208 с.
15. Шинкаренко Н.В. Причини виникнення корупції в органах Національної поліції України. *Право і безпека*. 2016. № 3(62). С. 104–107.
16. Болва Н.В. К вопросу о причинах коррупционных проявлений в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел. *Вестник Сибирского юридического института МВД России*. 2011. № 1(9). С. 25–31.
17. Багмет М.А. Протиподействие коррупции в полиции: криминологическое исследование : автореф. дис. ... кан. юрид. наук : 12.00.08 ; Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина. Москва, 2014. 22 с.
18. НАБУ затримало співробітника ГПУ за зловживання службовим становищем. *Офіційний вебсайт Національного антикорупційного бюро України*. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabuzatrymalo-spivrobotnyka-gpu-za-zlovzhvannya-sluzhbovym-stanovyshchem>.
19. Иванова К.О., Егоров Е.Н. Анализ причин коррупции в правоохранительных органах и методы их протиподействия в российском законодательстве. *Евразийский союз ученых*. 2018. Вып. 46. Т. 1. С. 44–47.
20. Мейтус В.Ю. Коррупция: Экономический и информационный анализ. Киев : Нора-принт, 2003. 257 с.
21. Гаврилов М.В. Моделирование в антикоррупционной политике. *Правоведение*. 2006. № 2. С. 74–85.
22. Роуз-Аккерман С. Корупція та урядування: причини, наслідки та зміни / пер. С. Кокіюк, Р. Ткачук. Київ : К.І.С., 2004. 296 с.

23. Щегорцова В.М. Мотивація як засіб подолання корупції в органах державного управління України. *Ефективність державного управління*. 2008. Вип. 14/15. С. 441–450.
24. Латов Ю.В. Зарубежний опыт противодействия коррупции в полиции. *Terra Economicus*. 2013. № 2. Т. 11. С. 16–24.
25. Thomas H. Speedy Rice, Alora Jiang and Artem Shaipov. Corruption, ethics and integrity in public administration in Ukraine. *Elgar Handbooks in Public Administration and Management*. 2020. 512 p.
26. Венедиктов А.А., Венедиктова Ю.Е. Взаимосвязь коррупции с результатами реформы правоохранительной системы Украины. *APRIORI. Серия «Гуманитарные науки»*. 2017. № 2. С. 1–12.
27. Ніколенко О.В. Функціональні елементи механізму протидії корупційній злочинності в правоохоронних органах. *Наше право*. 2013. № 12. С. 105–112.
28. Мозоль С.А., Мозоль І.А. Корупція у правоохоронних органах: стан, тенденції та основні напрямки запобігання. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 19–23.
29. Тіньков А.Л. Запобігання та протидія політичній корупції в системі державного управління України : дис. ... канд. наук з державного управління : 25.00.02 ; Національна академія державного управління при Президентіві України. Київ, 2013. 222 с.
30. Гуреев И.С. Анализ причин и факторов, порождающих коррупцию в правоохранительных органах. *Ростовский научный журнал*. 2017. № 3. С. 6–19.
31. Камлик М.І., Невмержицький Є.В. Корупція в Україні. Київ : Знання, 1998. 179 с.
32. Красовский А.В. Виды коррупционных проявлений в органах внутренних дел и их детерминанты. *Юридическая наука и практика. Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2015. № 4(32). С. 241–244.
33. Кучапина К.С. Коррупция в органах внутренних дел: причины, последствия, организация противодействия. *Правовая культура*. 2011. № 1(10). С. 220–222.

Vitaliy Plekan. The peculiarities and causes of corruption in law enforcement agencies of Ukraine

The problem of corruption remains one of the most painful topics for Ukrainian society and a threat to democratic changes in Ukraine. Law enforcement agencies, which are called to combat corruption effectively, ensure realization of constitutional rights and freedoms of citizens, and uphold the rule of law in the country, have been hit by corruption, which significantly discredits the authority of the government, threatens democracy and negatively affects Ukraine's investment climate.

In the article the author considered some aspects of the existence of corruption in law enforcement agencies as a subsystem of corruption in public authorities and in society as a whole. Attention is drawn to the correlation between the level of corruption and the degree of secrecy of law enforcement agencies, the presence of discretionary powers. Emphasis is placed on the formation of law enforcement officers specific attitude to rules of law, relevant professional knowledge and work experience, which complicates the detection of such facts, helps to avoid criminal liability.

The issue of corporate ethics of law enforcement agencies, which consists in the deliberate omission by senior executives of corruption and violations committed by subordinate employees, has been partially investigated. The reasons that cause the occurrence of corruption among law enforcement officers, the formation of corrupt behavior, changes in moral values, their professional deformation are analyzed. Based on the study and analysis of the state of corruption in law enforcement agencies, the causes of corruption are summarized and the most important among them are identified by areas of influence.

Prospects for further research are the creation of an effective system for preventing and combating corruption, identifying and overcoming its social preconditions and consequences, exposing acts of corruption, bringing to justice those responsible for their commission.

Key words: corruption, law enforcement agencies, causes, professional deformation, anti-corruption.

